Ольга Мисечко

СПЕЦІАЛЬНІ ЛІНГВІСТИЧНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК НОВА ФОРМА ПІДГОТОВКИ В УКРАЇНІ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У 30-х рр. ХХ ст.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної системи вищої професійної освіти триває вдосконалення форми і змісту професійної підготовки вчителя іноземної мови. Посилюється наукова філологічна складова, яка забезпечує фундаментальну теоретичну підготовку, практична мовна й методична підготовка наближається до рівня розвинутих країн Європи і світу, психолого-педагогічна підготовка доповнюється новими технологіями, зростає увага до формування загальногромадянських рис майбутнього вчителя тощо. На тлі дослідження шляхів якісного поліпшення професійної освіти вчителя іноземної мови особливо гостро відчувається брак історичного досвіду в цій галузі. Разом з тим в Україні, як свідчать архівні матеріали, є цікаві набутки в царині організації професійної лінгвістичної освіти, досі невідомі широкому освітянському загалу.

З огляду на це *метою нашої статті* є ввести в науковий обіг наші історико-педагогічні знахідки стосовно таких нових форм закладів професійної педагогічної освіти, як інститут лінгвістичної освіти та лінгвістичний технікум, що виникли й діяли в Україні упродовж першої половини 30-х років минулого століття.

Офіційні органи народної освіти УРСР на рубежі 20-30-х років минулого століття змушені були констатувати дуже незадовільний стан вивчення у республіці іноземних мов, починаючи зі шкільної мережі і закінчуючи науково-дослідними інститутами. Водночас йшла мова про те, що «стан кадрів викладачів чужоземних мов по цілій шкільній, як і позашкільній мережі навчання на сьогодні є цілком незадовільний щодо якісних покажчиків – вільної мовної та педагогічної кваліфікації, соціального походження й ідеології та кількісних покажчиків – недостатність навіть цих кадрів» [1, 125 зв.]. А головною причиною такої ситуації називалася «відсутність навчальних закладів для виховання нових кадрів». З усією гостротою на порядку денному постало питання про організацію спеціальних професійних навчальних закладів педагогічного спрямування для підготовки викладачів іноземних мов і централізоване управління цими закладами з боку Народного комісаріату освіти (НКО).

Історичне рішення про створення в Україні системи лінгвістичної освіти й організацію з цією метою цілої мережі лінгвістичних навчальних закладів, що забезпечували б професійну підготовку відповідних педагогічних кадрів, було прийняте на засіданні Колегії НКО 31 травня 1930 року. За проектом, представленим на Колегії НКО, до складу цієї мережі мали входити такі навчальні заклади [1]:

1. Український інститут лінгвістики з терміном навчання 3½ роки і двома навчальними секторами: західних та східних мов. Цільове призначення Інституту лінгвістики полягало у підготовці «висококваліфікованих викладачів чужоземних мов та літератури національних меншостей УРСР для радянських ВИШів і технікумів та перекладачів науково-технічних і художньо-літературних творів, які на базі відповідної загальноосвітньої та фахової наукової підготовки набули глибоких теоретичних та науково-практичних знань із

однієї фахової мови та літератури і щонайменш з однієї додаткової та опанували обидві мови практично, одну з них – досконало» [1, 126].

Науково-практична діяльність інституту охоплювала підготовку викладачів західних та східних мов і літератур для вищої школи, робітфаків, технікумів, курсів, викладачів мов та літератур національних меншостей УРСР для вищого й середнього ступенів шкільної мережі, а також науково підготовлених перекладачів. Інститут лінгвістики комплектувався з випускників семирічки, осіб, що закінчили спеціальні робітфаки, загальні технікуми та з тих осіб, що закінчили 2 роки мовних технікумів.

Науково-теоретична діяльність полягала у підготовці аспірантів, наукових робітників та дослідників у галузях: «а) мовознавства – спеціального щодо окремих спеціальних мов та мов меншостей і порівняльного щодо споріднених мов; б) історії літератур, особливо новітніх течій, спеціально щодо окремих чужоземних літератур та літератур меншостей та порівняльної літературної критики; в) методики наукових перекладів на рідну мову і мови національних меншостей та з рідної на чужу мову; г) налагодження наукових та практичних, економічних і культурних зв'язків із закордоном» .

2. Робітфак при інституті лінгвістики з 3-х річним терміном навчання, що мав дати слухачам загальноосвітні знання в обсязі середньої освіти, насамперед із мовних дисциплін, та змогу опанувати фахову мову настільки, щоб, переходячи до інституту, слухачі могли висловлюватися, писати, читати і розуміти лекції на цій мові. Для вступу на робітфак допускався освітній ценз в обсязі 4-річки.

3. Лінгвістичні технікуми (або, як їх ще називали, технікуми мови чи мовні технікуми) з терміном навчання 3 роки. Перед технікумом ставилося завдання підготовки: 1) викладачів чужоземної мови, або мов національних меншостей для трудшкіл, мовних курсів, ФЗУ, ШКМ, клубів, гуртків на підприємствах та установах; 2) перек-ладачів середньої кваліфікації для потреб народного господарства й культурного будівництва, підготовлених до «громадської політичної роботи, зокрема в галузі культурного робітничого зв'язку із закордоном» [1, 126 зв.]. Комплектуватися мовний технікум мав із осіб, які закінчили або мали знання в обсязі семирічки (з іспитом із фахової мови) та осіб, що закінчили однорічні підготовчі курси при мовному технікумі. До мовного технікуму передбачалося також приймати осіб, що прослухали й закінчили 1-й рік навчання на державних курсах чужоземних мов (ДКЧМ) без іспитів з мови.

4. Однорічні підготовчі курси для технікумів, що повинні були підготувати робітників і селян упродовж 10 місяців до вступу до мовного технікуму. Планувалося приймати осіб, що закінчили 4-річну трудшколу, а також робітників із підприємств зі знаннями в обсязі 4-х річної трудшколи.

Колегія НКО вважала також за доцільне організувати з 1930/31 навчального року систематичну мережу навчальних курсів чужоземних мов для вивчення та засвоєння цих мов широкими масами робітничого й селянського активу та кадрами радянських спеціалістів і службовців [1, 127].

Як бачимо, вперше закладам іншомовної лінгвістичної освіти було надано характеру стрункої багатокомпонентної, структурованої системи. У ній чітко прослідковується розподіл навчальних установ за своїм цільовим призначенням на загальноосвітні та професійні. Для цілей масового вивчення іноземної мови на загальноосвітньому рівні призначалися різноманітні мовні курси (заочні та стаціонарні, або так звані «сталі»). Ці курси могли бути як підрозділами професійних лінгвістичних навчальних установ, так і існувати автономно від них під керівництвом НКО. На професійне оволодіння іноземними мовами були розраховані лінгвістичні навчальні заклади, що розподілялися за рівнем кваліфікації на лінгвістичні технікуми (середній рівень) та лінгвістичний інститут (вищий рівень). Звертає на себе увагу висунення такої вимоги, як психотехнічний відбір бажаючих професійно вивчати мови для визначення їхньої здатності до вивчення мови. Наступність у професійному оволодінні іноземною мовою на різних кваліфікаційних рівнях представлена нами на схемі.

Схема наступності всіх ланок професійної лінгвістичної освіти

(за проектом НКО УРСР)

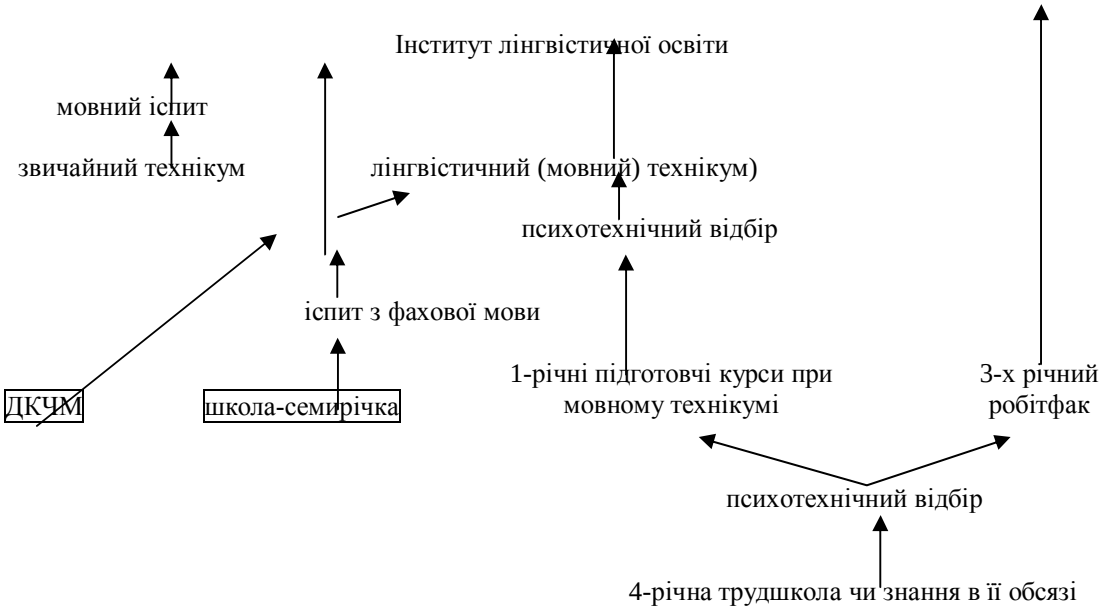

У жовтні 1930 року до роботи приступили Український інститут лінгвістичної освіти (УІЛО) в м. Києві, п′ять із шести технікумів західних мов (у містах Харків, Одеса, Миколаїв, Дніпропетровськ і Кам′янець-Подільський) та Харківський технікум сходознавства [2, 116]. При плануванні відділів і складанні учбових планів УІЛО спершу було ухвалено у 1930/31 році відкрити відділи західних та східних мов. Проте вирішили обмежитися лише відділами західних мов (німецько-англійським, англійсько-німецьким, німецько-єврейським, французько-румунським і польсько-чеським) із загальним обсягом першого набору в 286 осіб [3]. Викладацький і студентський колективи інституту були сформовані з числа викладачів і студентів Київського та Харківського педагогічних інститутів профосвіти.

У мовних технікумах вивчалися три західні мови: німецька, англійська і французька. Хоча у деяких випадках враховувалися і місцеві особливості. Наприклад, в оголошенні про набір до Кам′янець-Подільського технікуму говорилось про прийом заяв на відділення англійської, польської та німецької мов [4, 59]. У технікумі сходознавства були відкриті секції перської, турецької, японської та китайської мов. Разом середню спеціальну філологічну освіту у мовних (лінгвістичних) технікумах, за даними сектору кадрів НКО, мали розпочати здобувати 630 студентів [3].

Реалізація плану створення в Україні системи іншомовної лінгвістичної освіти з самих перших кроків зіткнулася з цілим рядом проблем. Однією з головних була нестача коштів для пристосування наявних приміщень під потреби мовних освітніх закладів, набору кадрів, придбання меблів, обладнання інтернатів при технікумах для проживання студентів. У виділених для мовних шкіл кошторисах часом не були передбачені необхідні асигнування, в результаті чого не вистачало коштів для оплати усіх запланованих навчальним планом годин, доводилось робити зупинки у навчальному процесі й розпускати студентів на перерву.

Уже в наступному навчальному році УІЛО перейшов на 4-річний термін навчання, при ньому був відкритий так званий заочний сектор навчання і цілий ряд робітничих, колгоспних та радгоспних факультетів на Київщині, Херсонщині, Волині, Донбасі, як підготовчих до отримання професійної іншомовної освіти в інституті.

Специфіка навчання у таких нових за формою професійних навчальних закладах,

якими були лінгвістичний інститут та технікуми, проявлялася як на рівні змісту, так і в процесуальному плані. Загалом у змісті підготовки іншомовних філологів виділялися типові для вищих навчальних закладів того часу складові: соціально-економічний та історико-політичний мінімум з обов'язковим вивченням національного питання та національної політики; загальноосвітні знання на політехнічній основі (для технікумів); основи марксистсько-ленінської педагогіки; цикл фахових дисциплін; методичні знання; фізична та військова підготовка; обов'язкові політгодин з розглядом поточної політики. При цьому на вивчення мов та інших фахових дисциплін відводилося 46 % усього запланованого навчального часу в технікумі та 54 % – в інституті. Оскільки початковий рівень знань студентів, що вступали до інституту, оцінювався як дуже низький, керівництво лінгвістичних навчальних закладів наголошувало на необхідності збільшити обсяг годин на вивчення фахової мови, пропонувалося переходити на викладання якомога більшої кількості навчальних предметів фаховою мовою. З цієї ж причини важливим питанням організації вивчення мов було встановлення кількісної норми мовної групи у розмірі не більше 20 студентів у групі.

У кожному з обох типів навчальних закладів існували свої особливості. Скажімо, лінгвістичний інститут мав більш відчутний ухил у літературно-філологічну підготовку, давав значно суттєвішу теоретичну базу з мовознавчих предметів, основ матеріалістичної лінгвістики, історії мови та літератури. Крім того, студенти привчалися до наукової роботи: організації розумової праці, опрацювання літератури тощо. Лінгвістичні технікуми були більш педагогічними за своїм спрямуванням, зосереджувалися на питаннях організації педагогічного процесу, комуністичного виховання дітей, клубної та позашкільної роботи.

Основною формою теоретичних занять в УІЛО були лекції. Організація вивчення мов здійснювалася з використанням популярного на той час активного лабораторного методу, який передбачав високий ступінь самостійності студентів і постійну допомогу й контроль над поточною роботою з боку керівників груп.

Важливе місце у професійній підготовці майбутніх викладачів мов відводилося практиці. В лінгвістичному інституті так звана виробнича практика розпочиналася з 3-го року навчання і займала 15 із 30-ти щорічних навчальних декад; на 4-му році навчання вона становила 7 декад і проводилася за межами міста [4, 18]. Практика студентів 3-го курсу інституту проходила у технікумах та робфаках, де вони проводили окремі заняття в присутності й під керівництвом постійних викладачів. Студенти також організовували на заводах, фабриках, у колгоспах і радгоспах гуртки з вивчення мов [4, 101].

Студенти лінгвістичних технікумів проходили обов'язкову політехнічну практику (в 1-му та 2-му семестрах) на індустріальному й сільськогосподарському виробництвах та фахову практику: в 2-му семестрі 3 декади літньої роботи у школі, сполученої з сільськогосподарською збиральною кампанією, з метою «введення студентів в усі основні питання комвиховання дітей»; у 3-му семестрі 14 декади роботи за фахом у школах ФЗС, керування гуртком іноземних мов на підприємстві, до якого прикріплено ФЗС; у 5-му семестрі 11 декади фахової підготовки у ФЗУ чи технікумі [4, 203].

Розгорнута спершу досить широко робота професійних закладів лінгвістичної освіти незабаром почала потроху згортатися. З початку 1933 року УІЛО почав піддаватися різкій критиці з боку керівних органів народної освіти за утворення непередбачених при заснуванні інституту відділів, надмірну перевантаженість навчального плану дисциплінами і «безпідставну й надмірну зорієнтованість «на Захід», застосування «шкідливої ідеології у навчальному процесі», аполітичне вивчення фахових мов, використання контрреволюційних прикладів і т.ін. [5]. У 1934 році УІЛО був переведений до Харкова, де в 1935 р. його реорганізували у Харківський педагогічний інституту іноземних мов з факультетами англійської, німецької та французької мов [6].

Лінгвістичні педагогічні технікуми також поступово зникли з освітньої карти України. У 1934-35 році кращі з них були реорганізовані у

педагогічні інститути іноземних мов (Одеський та Дніпропетровський) чи учительські інститути (Харківський учительський інститут іноземних мов). Харківський технікум сходознавства та східних мов був ліквідований навесні 1934 р.

Таким чином, роль перших закладів професійної підготовки викладачів іноземних мов полягала у конкретизації змісту й розвиткові організаційних засад професійної лінгвістичної освіти. Спеціалізована підготовка іншомовних філологів-педагогів, розпочата першими в історії вітчизняної вищої школи професійними лінгвістичними закладами, поступово перейшла в іншу форму – педагогічних та учительських інститутів іноземних мов, досвід функціонування яких становить безсумнівний науковий інтерес і має бути розглянутий у наступних дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ЦДАВОВ України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 41. – Арк. 125-127.
2. ЦДАВОВ України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 9561. – 129 арк.
3. ЦДАВОВ України. – Ф. 166. – Оп. 9. – Спр. 1764. – Арк. 51.
4. ЦДАВОВ України. – Ф. 166. – Оп. 9. – Спр. 1766. – 288 арк.
5. ЦДАВОВ України. – Ф. 166. – Оп. 11. – Спр. 325. – арк. 20а-22, 41-47.
6. Державний архів Харківської області. – Ф. 1780. – Оп. 3. – Спр. 565. – 2 арк.